

Esad Ćimić

ISKUŠENJA ZAJEDNIŠTVA

Did, Sarajevo, 2005, str. 336

Iako u sociologiji estetska strana rada nije prioritet, u ovoj knjizi ni ta dimenzija ne nedostaje. Ćimićeve radovi pokazuju da se uz empirijske pokazatelje dotjeranim stilom uvećava njihova kvaliteta. Uključujući u svoja nastojanja i elemente filozofijske kulture, on je činjenice, koje same po sebi malo govore, osmislio i dao im potrebno značenje.

Autorova su životna iskustva i još važnije pionirsko proučavanje pojedinih sredina bivše Jugoslavije, sve tamo od početka šezdesetih godina prošloga stoljeća, bili pretpostavkom da pozvanije govori o toj složenoj zajednici i državnim tvorevinama koje su nastale poslije njezina raspada.

U radu se ne naglašava posebno koje to zajedništvo on proučava. U svakom slučaju, ono se odnosi na tri po broju najveća naroda i isto toliko vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, ne apstrahirajući ni širi kompleks. On mu je naime i pomogao istražiti užu zbilju. Autor istodobno dovodi u pitanje i proširenu predodžbu o Bosni i Hercegovini kao Jugoslaviji u malom i pronicavo upućuje na ono što pripada samo toj sredini.

Knjiga otvara bitna pitanja višereligijskih i višenacionalnih država novijega vremena, u kojima sastav stanovništva dovodi povremeno do konfliktnih i teško rješivih situacija. Nesporazumi se smjenjuju od benignih do onih koji egzistencijalno ugrožavaju grupu koja je kao manje brojna ili manje moćna deprivilegirana, često i proglašavana uzročnikom nesporazuma u zajedničkom društvu. Rat od 1991. do 1995. godine na ovim je prostorima do krajnosti zaoštrio međusobne odnose. Epidemijski nacionalizam, oslanjajući se i na loše shvaćene religijske poruke, a koji je obuhvatio gotovo sve sredine bivše Jugoslavije, potaknuo je pisca da nastavi i produbi istraživanja koja je započeo davno prije. Najnoviji su ga događaji još više uvjerali da ono do čega je došao ima u sebi nešto, ako ne predskazujuće, a ono barem plodno za razmišljanje o svojstvima religijskih i nacionalnih zajednica.

Pisac zna što među ljudima različitih kulturoloških svojstava rađa osjetljivost na postupke ili samo postojanje drugih, ali njegovo istraživanje tu ne završava. Drži opravdanim da o pojedinim entitetima, osobito onim vjerskim, izvodi zaključke koji upućuju na njihove više ili manje oformljene vrednote, na njihovu psihologiju, ono što se nalazi u njihovom dubljem sloju i što je posljedica duge tradicije. Pristup podsjeća na teoriju o grupnom karakteru, koja je i danas u optjecaju i pomoću koje se velike grupe nastoje razumjeti i učiniti jedinstvenim ocrtavanjem razlika prema drugima. Tako se doista nešto i otkriva i doznaje što je svojstveno pojedinim religijama kao povijesnim i kulturološkim činjenicama, kao i pojedinim etničkim, odnosno nacionalnim zajednicama. Postoji međutim i mišljenje koje isto tako ima opravdanje da je stvaranje karaktera tih grupa posljedica činjenice nesnalaženja u šumi različitosti kojima su ljudi okruženi i težnje za utvrđivanjem identiteta kao osnovne orijentacije. Tako je jedan pisac karikirano, ali posve opravdano, rekao da je tipično svojstvo Francuza to što nisu tipični. A to bi se moglo reći i za gotovo sve nacionalne i vjerske zajednice širom svijeta. I Ćimić je djelomično na tragu tih aporija jer da nije, ne bi ni ispisivao rečenice koje upućuju na značenje pojedinaca u životu zajednice i koji malo podsjećaju na ono što bi trebali biti kao njezin produkt. Zahvaljujući nastojanju da izbjegne te zamke, on se udaljavao od pojednostavnjivanja društvene zbilje, navodeći pozornijega čitatelja da shvati kako idealno tipski prikaz grupe ima skromni udio u njezinu objašnjavanju. A i Esad Ćimić je po nečemu "čovjek granice".

Biti granični čovjek znači biti izložen nizu utjecaja te vlastitim izborom formirati svoja uvjerenja i zbog toga trpjeti neizbježne posljedice. Ne moći ili ne željeti do kraja biti identificiran s nekom primarnom grupom, koja podsjeća na proširenu porodicu ili etniju, katkad znači produbljeno razmišljati. Takvi se ljudi, htijući to ili ne, nalaze u krugu koji postojeće društvene tvorevine nastoji svrstati u oštro podijeljene grupe, jer se očekuje da bi i to trebao biti izlaz iz neumitnih životnih iskušenja. Zato i osjećaju odbojan ili ravnodušan pogled vlastite okoline koja u grupnoj homogenizaciji prepoznaje svoje ideale.

Ovaj se pisac manje predavao zaštitnič-koj ulozi nedvosmislenog pripadanja. Zato on i otvara teme koje većina drugih istraživača izbjegava, iako daje do znanja da nema uvijek zadovoljavajućih odgovora. Naime, ako govor o religiji i naciji teče neupitno, smanjuje se sposobnost opažanja. Ipak je u nekim dijelovima teksta apodiktičan. Dokazuje tko je u Bosni i Hercegovini najviše raspirivao sukobe, objašnjava koji je smisao imalo silovanje žena, očituje se o obveznom uvođenju vjeronauka u škole, ne pristaje na izjednačavanje moralne i političke moći.

Imenujući najodgovorniju stranu za zla koja su se ovdje događala, ne amnestira posve ni druge strane, odnosno njihove predvodnike. Prepoznaje svojstvo grupnog mentaliteta da u kriznim situacijama brani svoju grupu svim sredstvima, uključujući i ona krajnje nedostojna. Kaže da je razvojem događaja bio "zatečen i preneražen", ali mu je i jasno zašto je došlo do pretvaranja naroda u masu, te ulozi indoktrinacije u tome procesu. Jer, sjačivanje i dalje ostaje jedan od najsnažnijih nagona uznemirne i opasnostima izvrgnute zajednice. U mirnijim vremenima te sklonosti drijemaju. Možda se zato autor toliko i nada "zovu demokracije", iako ona ima ograničene sposobnosti u smirivanju religijskih i nacionalnih sukoba. Lako se upreže u službu opravdavanja moći pomoću fraza i nemoguće je zamisliti vrijeme u kome bi bilo znatno drukčije.

Originalna su (i dirljivim jezikom izrečena) njegova istraživanja muslimana, odnosno Bošnjaka. Konstatira da su oni, ugroženi "križem" i "krstom", "prijegavali, kao sigurnoj zaštiti uvažavanja drugog i drukčijeg" (71). U njihovoj kulturi i civilizaciji značajan je zaborav "prethodnim, grubim i tuobnim, a kritička ih svijest uznemiruje, jer je doživljavaju kao proces osvješćivanja u vlastitu nemoć" (73). O ulozi sjećanja ili zaborava malo se progovara u sociološkoj literaturi i zato njegove rečenice upućuju na to što bi tek trebalo istraživati. Jer, zlo sjećanje, koje se može shvatiti i kao povod jačanju grupnih animoziteta, opterećuje društvo, nastavljajući i produbljujući sukobe.

Autor je otvoren i za razumijevanje drugih zajednica. Na području Bosne i Hercegovine, pa i izvan nje, "iskusili smo povijesnu istinu da u našoj prošlosti nije bilo etničke grupe koja

nije – u nekim intervalima – bila čas privilegirana, čas ugrožavana" (41). To samo znači da se stvarnost jedne vjerske zajednice ili jedne nacije ne može razmatrati mimo drugih, pa ono što se može reći za jednu stranu, vrijedi prije ili kasnije i za drugu. Jer – iako autor to posebno ne naglašava – svi pripadaju istom rodu – čovječanskom. A što se tu istinu zamagljuje partikularnim pripadanjima, koje dovode, osim do afirmativnih, i do tragičnih strana egzistencije, drugo je pitanje.

Esad Ćimić pokazuje kako u društvu složene religijske i nacionalne stvarnosti vladavina i preuzetnost jednoga njegova dijela, te podčinjenost ili servilnost drugih dijelova, određuje ali i dovodi u pitanje kulturne i civilizacijske tekovine svih. I tu je on nedvosmislen: "Gotovo bi se moglo reći da se stupanj civiliziranog i kulturnog razvitka jednog društva mjeri i njegovim uspješnim odolijevanjem spram totalne duhovne kontrole crkve nad pojedincem i totalne društveno-političke dominacije države nad građanima" (136).

O tome ovisi koliko će čovjek i građanin biti emancipiran. Može se, dakle, i dalje favoriti uz duhovnu kontrolu vjerske zajednice, iznevjerene u dobrom dijelu svoje tradicije ili uz dominaciju države (a ona je danas pretežno nacionalna, odnosno nacionalistička) nad svojim podanicima, ali takva vjerska zajednica i takva nacija ne potiču razvoj boljih mogućnosti svojih pripadnika. Stoga se ova knjiga može shvatiti i kao prilog pokušajima stvaranja ozračja u kome će pojedinci biti manje podčinjeni apriorijima zajednica izraslim na temeljima represije, prizivanja zla sjećanja, olakšavanja svojih proturječnosti pronalaženjem krivaca, odnosno prebacivanja vlastitih tamnih strana na druge. Ukoliko je autor u tome uspio, ispunio je postavljenu si zadaću, razbuktavajući plodne misaone izazove. A dok se misli, postoje izgledi da "iskušnja zajedništva", manje nego inače, dovode do buđenja destruktivnih nagona.

Nikola Dugandžija